

“Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yığınlaşmaları” Özet Bulgular

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), 7 Eylül 2005 tarihinde bir seminer düzenleyerek, “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yığınlaşmaları” başlıklı raporunu kamuoyuna sundu. Seminerin açılış konuşmalarını, TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sabancı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Ahmet Tıktık gerçekleştirdi.

TÜSİAD’ın, Türkiye’deki makroekonomik istikrarın önemli ölçüde tesis edilmesi sonrasında, yüksek ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin ekonomi gündemindeki en öncelikli konu olmasından hareketle başlatmış olduğu “Türkiye için Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri” projesi çerçevesinde hazırlanan ve sektör-bölge bağlamında üretim yapısını ele alarak, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını çeşitli boyutlarıyla incelenen raporda şu görüşler yer alıyor: “Planlı kalkınma döneminin başlangıcından günümüze kadar, bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması yönünde kalkınma planlarında tedbirler alınmış ve bazı politikalar benimsenmiştir. 1970’li yıllarda uygulamaya konulan, önemini yitirmekle birlikte halen varlığını koruyan Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) politikaları bunların başında gelmektedir. KÖY politikaları başlangıç yıllarında, kapsam alanının dar olması ve bazı etkin tedbirlerin uygulamaya konulması gibi nedenlerle nispeten başarılı olmuştur. Ancak ileriki yıllarda KÖY kapsamındaki il sayısının artırılması ve dünyada yaşanan gelişmelere tam olarak ayak uyduramamamız nedeniyle bu politikalarda başarılı olduğumuzu söylemek pek mümkün görülmemektedir. Nitekim en gelişmiş ilin kişi başı GSYİH’sı en geri kalmış ilinkinden yaklaşık 11 kat daha fazladır (2001 yılı kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla verilerine göre, Kocaeli ilinin kişi başı GSYİH’sı 6.165 ABD Doları iken Ağrı ilinin kişi başı GSYİH’sı 568 ABD Dolarıdır).

Bölgesel gelişme alanında her ülkenin uygulayabileceği standart bir model hiç bir zaman olmamıştır. Olması da düşünülmemektedir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, hemen hemen her ülkenin farklı bir modele sahip olduğu görülmektedir. Ancak, burada önem arz eden husus dünyada yaşanan gelişmelerin, değişimlerin mutlak suretle dikkate alınmasıdır. Teknolojinin, iletişim olanaklarının çok hızlı geliştiği, değişime ayak uydurabilmek amacıyla katılımcılığın, küçük, esnek, dinamik ve şeffaf yapıların ön plana çıktığı günümüzde bu eğilimleri dikkate almayan bir yaklaşımın başarılı olması mümkün görülmemektedir. Artık, “Bu bölgenin coğrafı, fiziki koşulları çok kötü, bölgenin zaten belirgin bir potansiyeli de yok” yaklaşımının benimsenmesi mümkün değildir. Her bölgenin mutlak suretle göreceli bir üstünlüğü ve potansiyeli vardır. Önemli olan bu potansiyeli harekete geçirecek mekanizmaların oluşturulması ve “Her bölge rekabet edebilir” prensibinin benimsenmesidir.

**TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
BASIN BÜROSU**

Günümüzde mekânlar arası ilişkilerin yoğunlaştığı ve karmaşıklaştığı, ekonomik rekabet sürecinde belli bir mekânda gerçekleşen ilişkiler bütünlüğünün öneminin belirginleştiği gözlemlenmektedir. Geleneksel sektörel analizler ve bu analizlere dayalı politikalar, bu yeni ortamda yetersiz kalabilmektedir. Bu kapsamda, sektörel analizlerin mekânsal analizler ile bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde daha etkili politikalar üretilmesi gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada, geleneksel sektörel analizlerin ötesine geçilerek, sektör-mekân bağlamında, tarım ve imalat sanayii alt sektörler bazında analiz edilerek, sektörlerin bölgesel düzeyde yığılaşmaları, bölgelerin ise kendi içinde sektörel yığılaşmaları hesaplanarak bölgeler arası etkileşim ve bölgelerin mukayeseli üstünlükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaya katkı sağlaması amacıyla bölgelerin demografik, ekonomik ve sosyal yapıları da genel hatlarıyla analiz edilmiştir. Geri kalmış yörelerimizde; eğitim düzeyinin düşük, doğurganlık oranının yüksek, kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük, hane halkı büyüklüğünün yüksek ve şehirleşme oranlarının düşük olduğu görülmektedir.

İller ve bölgelerin; tarım, sanayi ve hizmetler alanında gelişme düzeyi artıkça, bu göstergelerin daha iyiye doğru gittiği görülmektedir.

Özellikle geri kalmış yörelerimizde öncelikle yoğunlaşmamız gereken alan eğitim olmalıdır. Buna paralel olarak girişimciliğin, üretim kültürünün, ‘sahiplenme’, ‘ortak akıl’ ve ‘paylaşım’ anlayışlarının geliştirilerek yöre insanının bölge ve ülke ekonomisine katkılarının artırılması gerekmektedir.

Tarım sektöründe; bitkisel üretim ve hayvancılık alt sektörleri bölgeler düzeyinde analiz edilmiştir. Özellikle geri kalmış yörelerimizde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın önemli bir potansiyel arz ettiği görülmektedir. Ancak bu bölgelerimizde sebze ve meyve üretimlerinin yaygın olmadığı, tarla ürünlerinde de verimliliğin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Tarım ve hizmetler sektöründe yeterince gelişmemiş olan bölgelerimizin sanayileşmede ciddi bir atılım beklenmemektedir. Bu nedenle, özellikle bu bölgelerde hayvancılık sektörünün ve buna paralel olarak yem bitkileri üretiminin ve genel olarak tarla ürünlerinde verimliliğin artırılması gerekmektedir.

İmalat sanayiinde 23 alt sektörde, ülke geneli ve 26 düzey 2 bölgesi için hesaplanan coğrafi yoğunlaşma oranları, sektörel ve bölgesel herfindahl endeksleri, sektörel ve bölgesel yığılaşma katsayıları ve oranları incelendiğinde; gıda, ağaç ürünleri gibi birkaç sektör dışında Türkiye geneline yayılan sektörel bir çeşitlilik olmadığı ve özellikle geri kalmış yörelerde sektörel çeşitliliğe ilave olarak gerçek anlamda sektörel bir uzmanlaşmanın da bulunmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar; demografik, ekonomik ve sosyal göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde bölgeler arası gelişmişlik farklarının ülkemizde büyük boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

İstanbul ilinin imalat sanayiinde hemen hemen tüm alt sektörlerde başat konumunda olduğunu ve İstanbul’un etki alanında bulunan komşu bölgelerin İstanbul’u takip ettiği görülmektedir.

Coğrafi yoğunlaşma oranları incelendiğinde; imalat sanayiinde hemen hemen 23 alt sektörde İstanbul ve İzmir’de büyük bir yığılaşma olduğu görülmektedir.

Ağaç ürünleri, gıda, metalik olmayan mineral ürünler imalatı, ana metal ve metal ürünleri dışındaki sektörlerde ülke geneline yayılmış belirgin bir çeşitlilik görülmemektedir.

Sektörlerin yığılaştığı bölgeler ise İstanbul-Kocaeli-Ankara aksı ile İzmir’den Konya’ya kadar uzanan akstır. Samsun-Amasya-Tokat-Çorum ile Balıkesir-Çanakkale düzey 2 bölgelerinde de bir yığılaşma söz konusudur.

Aydın Bölgesi’nde tekstil ürünleri ve madencilik, Edirne Bölgesi’nde ise tekstil, deri ve radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı sektörlerinde yığınlaşma görülmektedir.

Ülke genelinde yayılmış bulunan gıda sektöründe ön plana çıkan bölgeler ise; Doğu ve Orta Karadeniz bölgeleri, Manisa ve Konya illerinin bulunduğu TR33 ve TR52 bölgeleri, TR22, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgeleridir.

Ülke geneline yayılmış sektörlerden biri olan ağaç ürünlerinde ön plana çıkan bölge Kocaeli ve Antalya bölgeleridir. Bu bölgeyi Karadeniz Bölgesi takip etmektedir.

Makine teçhizatı imalatında İzmir ile birlikte yığınlaşması en yüksek olan bölge Orta Anadolu’dur.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan Düzey 2 bölgelerinin hemen hemen tamamında bölge içi sektör sıralamasında gıda sektörü ilk sırada yer almaktadır. Ağaç ürünleri, tütün ve madencilik sektörleri bölge içi sıralamalarda gıdayı takip etmektedir. Ancak Kars’ın bulunduğu TRA2 bölgesinde deri sektörünün, Erzurum’un bulunduğu TRA1 bölgesinde mobilya sektörünün kısmen yığınlaştığı da görülmektedir.

Orta Anadolu’nun doğusu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sektörel bir çeşitlilik olmadığı gibi, belirgin bir sektörel yığınlaşma da söz konusu değildir. Bu bölgelerde önemli bir bitkisel üretim potansiyeli(Şanlıurfa-Diyarbakır bölgesi hariç) görülmemesine rağmen hayvancılık önem arz etmektedir. Ülke genelindeki küçükbaş hayvan varlığının önemli bir kısmı Kars-Mardin-Şanlıurfa aksında bulunmaktadır. Toplam canlı hayvan miktarı açısından Van’ın bulunduğu TRB2 bölgesi ülke genelinde ilk sırada yer almaktadır. Önemli miktarda canlı hayvan varlığına sahip Doğu Anadolu bölgesinin üretim değerleri Ege ve Marmara gibi batı bölgelerine nispeten daha düşüktür. Hayvan varlığının yüksek olduğu Doğu Anadolu bölgesinde, hayvancılığın daha büyük ölçekte ve modern tekniklerle yapılıp, hayvansal ürünlerden bölgenin aldığı pay önemli ölçüde artırılabilir. Diğer taraftan bölgede bulunan üniversitelerin hayvancılıkla ilgili bölümlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sektörel kümeleşmenin çok önem arz ettiği günümüzde, özellikle gelişmişlik düzeyleri ülke ortalaması civarında veya altında olan bölgelerin; potansiyeli, gelişme eğilimleri, sektörel yapıları ve sektörlerin ileri geri bağlantıları mutlak suretle dikkate alınarak bu bölgelerin üstlenebileceği roller ortaya konulmalıdır.

Makro ve sektörel düzeyde ulusal ölçekte belirlenen politikaların yerel ve mekânsal düzeyle etkileşimli olarak yeniden değerlendirilmesi, uygulama safhasında da yeni bir yaklaşımı gerektirmektedir. Çok düzeyli ve çok aktörlü hale gelen politika oluşturma süreci, aynı şekilde uygulama aşamasına da taşınmak zorundadır. Bu noktada en önemli husus değişik düzeyler ve aktörler arasında birbirlerini tamamlayıcı ilişkilerin ve etkili bir iletişimin kurulmasıdır. Böylece, sistemin toplam etkinliği ve uyumu da artırılmaktadır. Bu bakımdan, ulusal düzey ile yerel düzey arasındaki ilişkilerin yeni bir anlayışla, eskisinden de güçlü bir şekilde kurgulanması şarttır.

Sanayi alanında gelişme, “yatırımcılara önemli devlet yardımları sağlama” gibi tek bir boyut ile bakılabilecek bir husus değildir. Sanayileşmenin; üretim kültürü, uygun altyapı ikliminin oluşturulması, kurumsal alt yapı ve insan alt yapısından, tarım ve hizmet sektörleri ile etkileşim ve iyi yönetişime kadar uzanan çok boyutlu bir yapısı vardır. Her bölgenin her ilin sanayileşerek kalkınması gibi bir yaklaşım da doğru değildir. Önemli olan bölge veya ilde var olan potansiyelin ve göreceli üstünlüğün farkındalığı ve bu alanlara yönelik darboğazların ve eksikliklerin tespit edilerek bu yönde politika ve uygulamaların benimsenmesidir.

1980’li yıllarda özellikle geri kalmış yörelere, sanayi alanında yatırım için çok önemli devlet yardımları verilmiştir. Ancak bu yatırımlar, ya gerçekleştirilmemiş ya da gerçekleştirilmesine rağmen sürdürülebilir olmamıştır. Yatırımı gerçekleştiren işletmeler bir kaç yıl sonra işletme sermayesi ve pazarlama alanında ciddi sıkıntılar yaşamış ve birçoğu da ayakta kalamamıştır. Rekabetin çok yoğun olarak yaşandığı dünyamızda mekânsal düzeyde belirli bir sektörde kümeleşme önem kazanmış, firmalar ortak hammadde ithalatından birlikte pazarlamaya kadar birçok alanda işbirliği yapma eğilimine girmişlerdir. Dolayısıyla,

her şeyden önce yörenin; gelişme eğilimlerini, potansiyelini ve mukayeseli üstünlüklerini dikkate alan ve uygun yatırım iklimi olduğu kanaatine varılan alanlarda yatırım gerçekleştirilmelidir.

Bu çerçevede, değişik sektörel faaliyetlerin mekânsal düzeyde yansımalarının analiz edildiği, mekânsal anlamda mukayeseli avantajlar ve potansiyellerin ortaya konduğu bu çalışmanın alınacak olan kararlara destek olması düşünülmektedir. Elbette ki bu analizler çok boyutlu ve ayrıntılı olarak yapılmaya devam edilmeli ve tekil çalışmaların sonuçları ihtiyatla yorumlanmalıdır. Ancak, yapılan çalışma günümüzdeki eğilimlerin ihtiyaç duyduğu yeni bakış açısını örneklendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Gelişme sürecinde nitelikli insan gücünün ve bilginin önemi yadsınamaz bir hale gelmiştir. Yerel düzeyde sürdürülebilir gelişme dinamiklerini hayata geçirmek bakımından her şeyden fazla vurgulanması gereken husus bir üretim kültürünün oluşturulmasıdır. Dışarıdan ve başkalarından sürekli bir destekle ayakta kalmaya çalışmak yerine, her yörenin kendine güven içinde sorunlarına çözümler üretmesi şarttır. Bu bakımdan özel kesimin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli katkıları olabilecektir. Bu sınırlı çalışmanın da bizlere gösterdiği üzere, bütün yörelerin kendilerine uygun avantajları ve potansiyelleri bulunmaktadır. Bu potansiyellerin yöresel düzeyde katılımcı bir anlayışla geleceğe dönük perspektifler ile birleşmesi, sahiplenme oluşturulması ve ulusal düzeyde çeşitli mekanizmalar ile de desteklenerek harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın değişik aktörler tarafından çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanılması mümkündür. Ulusal düzeyde genel mekânsal stratejilerin belirlenmesinde, devlet yardımları gibi düzenlemelerde, sektörel bazı politikaların mekâna yansımalarının değerlendirilmesinde, bu ve benzeri çalışmaların katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Yerel yönetimlerin kendi yörelerine dönük planlama ve uygulama süreçleri de yapılan bu analizlerden girdi temin edebilecektir. Ayrıca yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde özel kesimin bu analizleri kullanarak yatırım kararlarına dahil etmeleri beklenebilir. Günümüzde önem ve ağırlığı artan sivil toplum kuruluşları da, özellikle sosyal sorunlara çözüm üretme sürecinde bu analizlerden yararlanabilir.

Elbette ki bu yararların elde edilebilmesi için bu yeni yaklaşıma dayalı analizlerin çoğalması ve bu analizlerden çıkan bilgilerin özel kesim başta olmak üzere ilgili tüm taraflara etkili bir şekilde ulaştırılması gerekmektedir.”